

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ГАРАНТІЇ РЕАЛІЗАЦІЇ ТА ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ

Мельник В. І.

ВСТУП

Сучасний процес реформування держави Україна в контексті європейської інтеграції вимагає неухильного забезпечення конституційних норм, дотримання прав і свобод людини і громадянина. Права людини є основоположним принципом Конституції. Конституція визначає основні принципи держави, права і свободи громадян, а також встановлює механізми їх захисту. У більшості сучасних демократичних країн конституційні норми, які стосуються прав людини, мають найвищий статус у правовій системі.

Згідно зі ст. 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави¹. Відповідно до ст. 102 Основного Закону нашої держави гарантом додержання прав та свобод людини і громадянина визнається Президент України.

Права людини є універсальними та невід'ємними, тобто вони належать кожній людині незалежно від її раси, статі, національності, віросповідання або інших ознак. Конституційний захист прав людини як елемент міжнародного права є важливою складовою демократії та розвитку суспільства загалом. Міжнародний контекст конституційного захисту прав людини також важливий через те, що він надає можливість державам співпрацювати та взаємодіяти з міжнародними організаціями й іншими державами задля забезпечення дотримання прав людини. Це сприяє вирішенню міжнародних проблем і викликів, що стосуються прав людини, і допомагає впроваджувати конкретні заходи для покращення захисту прав людини в різних країнах світу.

Дослідженню проблемних питань, що стосуються забезпечення дотримання прав і свобод людини, присвячено низку наукових праць провідних вітчизняних учених, зокрема В. Б. Авер'янова, О. М. Бандурки, Ю. П. Бігтяка, І. Л. Бородіна, А. С. Васильєва, В. С. Венедиктова, І. П. Голосніченка, І. О. Ієрусалімова, Р. А. Каложного, С. В. Ківалова, В. В. Коваленка, І. П. Козаченка, О. І. Козаченка, А. М. Колодія, В. К. Колпакова, С. Ф. Константінова, А. Т. Комзюка, М. В. Корнієнка, Ю. Ф. Кравченка, Г. Б. Кузьмичих, М. В. Лошицького, Н. Р. Нижник,

¹ Конституція України: Закон від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

В. І. Олефіра, В. Ф. Опришка, О. І. Остапенка, П. М. Павлика, В. П. Петкова, В. Ф. Погорілка, Ю. І. Римаренка, О. П. Рябченко, А. О. Селіванова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація, Ж. В. Удовенка, О. Ф. Фрицького, Ю. С. Шемшученка, В. К. Шкарупи, О. Н. Ярмиша та інших.

Конституційні гарантії прав і свобод людини і громадянина є однією з найважливіших складових будь-якої демократичної та правової системи. В Основному Законі України чітко закріплено принципи та положення, що гарантують захист прав і свобод людини і громадянина та дозволяють особі вільно обирати вид своєї поведінки, користуватися економічними та соціально-політичними свободами й соціальними благами як в особистих, так і в суспільних інтересах².

Отже, конституційний захист прав людини є не тільки важливою складовою внутрішньої політики держави, але й має міжнародне значення. Він забезпечує свободу, справедливість і рівність для всіх людей, незалежно від їх раси, національності, статі, віросповідання та інших характеристик. Крім того, конституційний захист прав людини сприяє збереженню демократичних принципів і забезпеченню правової держави, що є важливим для збереження стабільності та мирного розвитку в країні.

1. Конституційні гарантії прав і свобод людини та громадянина

Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.

Україна визнає пріоритет загальнолюдських цінностей, дотримується загальновизнаних норм і принципів міжнародного права. Гарантії захисту прав і свобод людини і громадянина забезпечуються і надаються як національним, так і міжнародним законодавством.

Зазначимо, що конституційні положення про права і свободи людини й громадянина повністю узгоджуються з відповідними положеннями міжнародних правових актів, таких як Загальна декларація прав людини (1948 р.), Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (1966 р.), Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (1966 р.), Факультативний протокол до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права (1966 р.), Європейська конвенція з прав людини (1950 р.), що свого часу були ратифіковані Україною.

Так, наприклад, Загальною декларацією прав людини³ (далі – Декларація) як глобальним міжнародно-правовим інструментом з прав людини проголошено, що кожна людина повинна мати всі права і всі свободи,

² Основні права людини. URL: https://dnipr.kyivcity.gov.ua/files/osn_prava_ludini.pdf

³ Загальна декларація прав людини від 10 груд. 1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного чи соціального походження, майнового, станового або іншого становища. Відтак, Декларація визначає основні права людини, такі як право на життя, свободу від катування, свободу думки, совісті та віросповідання, право на освіту та багато інших. Ці права стали основою для багатьох інших міжнародних документів, таких як Міжнародний пакт про громадянські і політичні права⁴ та Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права⁵.

Варто зазначити, що положення Загальної декларації прав людини є нормами прямої дії для вітчизняного законодавства, хоча на практиці й досі залишається проблемною реалізація низки передбачених цією Декларацією прав. Створити певні додаткові гарантії дотримання державами прав людини покликаний механізм міжнародного захисту цих прав – система міжнародних (міждержавних) органів і організацій, метою діяльності яких є здійснення міжнародних стандартів прав і свобод людини чи їх відновлення у випадку порушення.

Права, свободи та обов'язки людини і громадянина, які відповідають стандартам Декларації та іншим міжнародно-правовим актам, викладені в Розділі 2 Конституції України.

У цьому контексті Конституція України встановлює широкий спектр прав і свобод, включаючи права на життя, свободу слова, думки, релігійну свободу, право на справедливий судовий захист, право на освіту та інші. Вони гарантують, що кожна людина, незалежно від свого статусу, походження, раси чи віросповідання, має рівні можливості та захист своїх прав.

Конституційні гарантії прав людини та їх захист є необхідною умовою для побудови справедливого суспільства, де кожна людина має право на життя, свободу, освіту, здоров'я та інші необхідні для її розвитку умови.

Президентові України як гаранту додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина, відведено провідну роль в системі гарантій прав і свобод людини і громадянина (ст. 102). Парламентський контроль за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина здійснює Уповноважений Верховної Ради України з прав людини (ст. 101). Окрім того, важливим гарантом прав і свобод людини і громадянина є Конституційний Суд України, який вирішує питання про відповідність законів та інших правових актів Конституції України (ст. 152).

Конституцією України реалізація прав, свобод та обов'язків покладається на прокуратуру, органи правосуддя, інші правоохоронні органи.

Конституційним принципом є принцип верховенства права. Норми Конституції України є нормами прямої дії. На підставі Конституції України гарантується звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод

⁴ Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 груд. 1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text

⁵ Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16 груд. 1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text

людини і громадянина (ст. 8). Окрім того, права і свободи людини і громадянина, закріплені Конституцією України, не є вичерпними, вони гарантуються і не можуть бути скасовані (ст. 22)⁶.

Таким чином, дотримання принципу верховенства права та забезпечення невід'ємності прав і свобод людини і громадянина є важливим елементом забезпечення конституційно-правових гарантій. Це означає, що будь-які обмеження прав і свобод повинні бути законними, обґрунтованими й відповідати вимогам Конституції та міжнародних стандартів у галузі прав людини.

Відтак, конституційні гарантії прав і свобод людини і громадянина – це ті об'єктивні умови і засоби, за допомогою яких реалізуються та охороняються права і свободи людини, що забезпечується двома категоріями гарантій: загальними (економічні та політичні гарантії) та юридичними, які встановлюються державою в Конституції та законах України.

Конституційно-правові гарантії можуть бути забезпечені шляхом створення відповідних правових механізмів, які мають на меті захистити конституційні права та свободи громадян. Ці механізми можуть включати в себе:

1. Конституційний контроль – процес перевірки конституційності законів та інших правових актів, що забезпечує відповідність їх вимогам Конституції. Цей механізм може реалізовуватися відповідними органами, такими, наприклад, як Конституційний Суд України.

2. Захист конституційних прав через судові інстанції – громадяни можуть захищати свої права та свободи через судову систему, яка забезпечує їх право на справедливий та об'єктивний судовий розгляд.

3. Захист прав людини та свобод через незалежні органи – деякі держави створюють незалежні органи, такі як омбудсмени, які забезпечують захист прав і свобод громадян від дій державних органів.

4. Механізми державного контролю за виконанням законів – державні органи можуть забезпечувати контроль за виконанням законів, які забезпечують реалізацію прав і свободи громадян.

5. Надання правової допомоги громадянам – держава може забезпечувати доступ до правової допомоги громадянам, які потребують захисту своїх прав і свобод.

6. Освіту та підвищення правової культури громадян – правова освіта та підвищення правової культури громадян є важливим механізмом забезпечення конституційно-правових гарантій.

Очевидно, що забезпечення конституційно-правових гарантій конституційних прав і свобод людини і громадянина є складним і багатоаспектним завданням, яке потребує постійної уваги і зусиль з боку держави та громадян.

⁶ Конституція України: Закон від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

Сьогодні права людини являють собою значну частину загальнолюдської культури, визнаються найвищою цінністю. Розуміння природного характеру прав і свобод людини звільняє особу від надмірної залежності від держави, дає їй можливість захистити власні права від будь-яких посягань. Повага до демократичних принципів, прав людини та основоположних свобод, як визначено, зокрема, в Гельсінському заключному акті Наради з безпеки та співробітництва в Європі, Паризькій хартії для нової Європи та в інших відповідних документах щодо захисту прав людини, а також повага до принципу верховенства права повинні стати фундаментом внутрішньої та зовнішньої політики нашої держави⁷.

У сучасному світі конституційно-правові гарантії набувають все більшого значення, оскільки вони дозволяють забезпечити захист прав і свобод громадян в умовах швидкого технологічного розвитку та глобалізації світу. З огляду на це важливо забезпечувати їх виконання, розвивати правову культуру та підвищувати правосвідомість громадян, що допоможе створити сильну та стабільну правову державу.

Зауважимо, що забезпечення конституційно-правових гарантій як ключове завдання будь-якої демократичної держави дає громадянам можливість вільно використовувати свої права та свободи, а також захищати їх від можливих порушень. Правова держава, своєю чергою, має забезпечити, щоб усі закони та правові норми були прозорими, прогнозованими та доступними громадянам.

Окрім того, важливо, щоб державні органи дотримувалися принципів розділення влади та контролю за владою, а також рівноправності й недискримінації. Ці принципи забезпечують, що дії державних органів не будуть спрямовані на обмеження прав і свобод громадян без належних підстав.

Захист конституційних прав і свобод людини і громадянина передбачає також створення ефективної системи правосуддя та захисту прав, тобто забезпечення доступності та оперативності правосуддя, а також незалежності та безупинності судової системи.

Одним із основних механізмів забезпечення конституційно-правових гарантій є система контролю за діями державних органів, яка включає в себе інститути, такі як омбудсмени, різноманітні комітети, депутатські запити та інші засоби, що дозволяють громадянам і представникам громадськості контролювати дії владних органів та у випадку потреби вживати заходів щодо їх відповідальності за порушення конституційних прав і свобод. Важливим є встановлення контролю за діяльністю владних структур, включаючи правоохоронні та інші відомства, що покликані захищати права і свободи людини і громадянина. Важливим елементом такого контролю є встановлення відповідальності за порушення конституційних прав і свобод.

⁷ Права людини в діяльності поліції: практичний посібник. Фонд ім. Фрідріха Еберта. НАВС. Серпень, 2016. URL: <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/12804.pdf>.

Також, підвищення правової свідомості та правової культури населення дозволить кожному громадянину краще розуміти свої права та обов'язки.

Важливо також підтримувати незалежність судів і забезпечувати їх ефективну роботу. Зокрема, досягнення цього можливе за допомогою забезпечення судів відповідними фінансовими ресурсами, підвищення кваліфікації суддів, а також запровадження новітніх технологій у судочинство.

Відтак, забезпечення конституційно-правових гарантій є складним і багатогранним завданням, яке вимагає спільних зусиль з боку державних органів, громадськості та інших зацікавлених сторін.

Забезпечення конституційно-правових гарантій як важливий елемент правової держави передбачає систематичну роботу державних органів, громадських об'єднань й кожного громадянина по забезпеченню виконання конституцій та законів. Це сприяє створенню стабільного та розвинутого суспільства, в якому громадяни мають можливість реалізувати свої права та свободи, здійснювати свої можливості та досягати своїх цілей.

Незважаючи на прийняті закони і механізми їх захисту, вони не завжди дійсно діють на практиці, а конституційний захист прав людини не завжди є достатнім, щоб гарантувати захист прав людини на практиці. Причинами цього є відсутність ефективної системи контролю за діями державних органів, корупція та недоброчесність окремих посадових осіб, зокрема в судовій системі, та інші фактори. Тому важливо забезпечувати не тільки наявність правових механізмів, але й їх ефективне використання та розвиток. У таких випадках міжнародні організації та громадські організації можуть використовувати різні механізми, щоб нагадати державам про їхні зобов'язання щодо захисту прав людини та допомогти вирішувати проблеми, які порушують права людини. Тому дуже важливо, щоб держави виконували свої зобов'язання щодо захисту прав людини та забезпечували відповідальність за їх порушення.

Надто часто права людини порушуються через неефективність правоохоронних органів, що є гарантією безкарності порушників. Факти порушень прав людини правоохоронними органами породжують у населення недовіру як до них, так і до державної влади загалом.

Своєю чергою, ефективне забезпечення прав і свобод людини у діяльності правоохоронних органів вимагає концептуально нових підходів до організаційно-правових засад їхньої діяльності. Принципи діяльності правоохоронних органів викликані необхідністю підвищення рівня ефективності їхньої діяльності, якості надання послуг, підвищення авторитету правоохоронних органів і рівня довіри громадян.

Крім того, потрібно забезпечувати прозорість і відкритість у роботі державних органів та інституцій, щоб громадяни мали можливість контролювати їхні дії та впливати на прийняття рішень.

Також, утвердження в Україні прав людини як найвищої соціальної цінності ускладнюється низькою правовою культурою як суспільства

загалом, так і окремої особистості. Науковці⁸ стверджують, що правова культура складається з цілої низки елементів, це досягнення якісного стану юридичної охорони та захисту основних прав і свобод людини і громадянина; ступінь впровадження в практику суспільного та державного життя принципів верховенства права і правового закону; рівень правосвідомості громадян та посадових осіб.

Загалом, конституційний захист прав людини є важливим елементом будь-якої демократичної країни та сприяє забезпеченню свободи, справедливості та рівності всіх громадян. Однак, щоб ці гарантії були ефективними, необхідно не лише мати конституційні норми, але й створювати реальні умови для їх реалізації. Це включає в себе не тільки законодавчі зміни, але й соціальні та культурні зміни, які сприяють розвитку свідомості про права та свободи людини.

Крім того, важливим елементом захисту прав людини є міжнародне співробітництво та координація. Держави повинні співпрацювати між собою та з міжнародними організаціями з метою підтримки прав людини та запобігання їх порушенням. Також важливо, щоб громадяни мали можливість звертатися до міжнародних механізмів захисту прав людини, якщо їхні права були порушені на внутрішньому рівні.

Конституційний захист прав людини є важливою складовою будь-якої демократії, а його ефективність залежить від того, наскільки держава забезпечує реалізацію прав та свобод своїх громадян. Забезпечення захисту прав людини має бути пріоритетом для кожної країни, яка бажає розвиватися як справедлива та демократична держава.

Для досягнення ефективного захисту прав людини необхідно також забезпечувати розвиток правової культури в суспільстві. Це включає в себе розуміння громадянами своїх прав та обов'язків, а також виховання у душі поваги до прав інших людей.

У процесі захисту прав людини важливо враховувати різноманітність й особливості культур, традицій та історій різних народів. Це дозволяє забезпечити розвиток міжкультурного діалогу та розуміння, яке, своєю чергою, забезпечує захист прав і свобод у всіх галузях життя.

У забезпеченні захисту прав людини важливу роль відіграє громадськість. Активна участь громадськості та її організацій у захисті прав людини допомагає зберегти конституційні цінності та державний режим демократії. Громадськість може висловлювати свої погляди на важливі питання, проводити аналіз і моніторинг захисту прав людини, а також пропонувати свої рішення та рекомендації щодо покращення захисту прав і свобод громадян.

⁸ Шаравара І. Правова свідомість та правова культура в Україні: проблеми їх формування. *Jurnalul juridic național: teorie și practică*. 2015. С. 9–12. URL: http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2015/3/part_1/2.pdf

Отже, захист прав людини є складним і багатоаспектним процесом, який вимагає від держави та громадськості співпраці й взаєморозуміння. Конституційний захист прав людини є важливою складовою розвитку демократії та забезпечення рівності, справедливості й свободи в суспільстві.

Більшість держав світу є учасниками різних міжнародних договорів і конвенцій, що забезпечують захист прав людини. Ці документи містять мінімальні стандарти, які повинні бути дотримані усіма державами, які їх підписали. У забезпеченні захисту прав людини важливу роль відіграють міжнародні організації, зокрема ООН, Рада Європи та Європейський Суд з прав людини. Ці організації сприяють забезпеченню розвитку міжнародного права, яке регулює відносини між державами, та допомагають здійснювати моніторинг захисту прав людини в країнах-членах.

Особливу увагу в рамках міжнародного права приділяють правам жінок, дітей, мігрантів, людей з обмеженими можливостями та інших уразливих груп. Розробка та захист прав цих груп людей дозволяє забезпечити рівний доступ до освіти, здоров'я, праці та інших сфер життя.

Крім того, забезпечення захисту прав людини має важливе значення для ефективної боротьби зі світовими проблемами, такими як бідність, конфлікти, насильство та зміна клімату. Захист прав людини забезпечує участь людей у процесах, що впливають на їхнє життя, та розвиток сильних і стійких інституцій, що сприяють сталому розвитку.

Отже, захист прав людини є важливим завданням для кожного суспільства, яке прагне до демократії, свободи та справедливості. Для досягнення цього необхідно враховувати різноманітність культур та історій, забезпечувати розвиток правової культури та міжкультурного діалогу, залучати громадськість до захисту прав людини та співпрацювати з міжнародними організаціями.

Узагальнюючи, зазначимо, що конституційно-правові гарантії конституційних прав та свобод людини і громадянина – це норми, механізми та інститути, що забезпечують реалізацію цих прав і свобод в суспільстві та встановлюють захист від їх порушень. Ці гарантії є важливими для забезпечення демократії та розвитку громадянського суспільства, а їх забезпечення є важливим завданням держави, яке вимагає постійного вдосконалення і зміцнення. Конституційні положення, які гарантують конституційні права і свободи людини і громадянина, встановлюють їх зміст й порядок захисту.

2. Правові механізми захисту прав людини в умовах воєнного стану

Найчастіше в умовах війни беззахисним є основне право людини – право на життя. Відтак, утвердження прав людини й забезпечення умов для їх повної реалізації набувають особливої актуальності та вимагають належного законодавчого врегулювання, розроблення належних засобів контролю за дотриманням прав людини, надання пріоритету захисту гідності та благополуччя осіб, чий права були порушені.

Війна та викликані нею руйнування і небезпека призвели до порушень низки закріплених Конституцією України прав людини, які нерозривно пов'язані з її існуванням, зокрема: права на життя (ст. 27); права на повагу людської гідності (ст. 28); права на свободу та особисту недоторканність (ст. 29); права на недоторканість житла (ст. 30); право на невтручання в особисте і сімейне життя (ст. 32); права на свободу пересування та вільного вибору місця проживання (ст. 33); права володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю (ст. 41); права на працю (ст. 43); права на відпочинок (ст. 45); права на соціальний захист (ст. 46); права на житло (ст. 47); права на достатній життєвий рівень (ст. 48); права на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування (ст. 49); права на безпечне для життя і здоров'я довкілля (ст. 50); права на освіту (ст. 53) та ін. Це природні можливості людини, які є невідчужуваними та непорушними й охоплюють політичні свободи, громадянські права, економічні, соціальні та культурні права, що дозволяють їй обирати свою поведінку, користуватися ними як в особистих, так і в суспільних інтересах.

Поряд з першочерговими завданнями щодо зміцнення національної безпеки, подолання економічної та екологічної кризи, реформування державного управління забезпечення прав і свобод людини залишається головним обов'язком держави та має визначати зміст і спрямованість діяльності держави в усіх її зусиллях. У кризових ситуаціях ризики непропорційного обмеження прав і свобод людини зростають, що потребує особливого контролю з боку суспільства⁹. З огляду на це важливим є забезпечення реалізації прав і свобод людини, визначення процедури здійснення їх захисту.

В умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод людини із зазначенням строку їхньої дії. Не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені ст. ст. 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 Основного Закону (ст. 64).

Проте в умовах воєнного стану в жодному разі обмеження не стосуються права на захист людини під час війни, а також таких безумовних прав, як рівність громадян щодо конституційних прав і свобод та рівність перед законом; заборона позбавлення громадянства, права зміни громадянства; невід'ємне право на життя; право на повагу до гідності людини; право на свободу та особисту недоторканність; право направляти індивідуальні/колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових/службових осіб цих органів; право на житло; рівні права і обов'язки подружжя у шлюбі та сім'ї; рівні права дітей; право на судовий захист; право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними

⁹ Про Національну стратегію у сфері прав людини: Указ Президента України від 24 берез. 2021 р. № 119/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/119/2021#Text>

рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень; право знати свої права і обов'язки; незворотність дії в часі законів, нормативно-правових актів; право на професійну правничу допомогу; право не виконувати явно злочинні розпорядження чи накази; право не бути двічі притягненим до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення; презумпція невинуватості; право не давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом¹⁰.

В умовах воєнного стану система захисту прав людини передбачає правові заходи, встановлені нормами національного та міжнародного права. Так, ст. 55 Основного Закону¹¹ передбачено право кожного будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань. Відтак, Конституцією та законодавством України визначено систему державних органів, до повноважень яких віднесено захист прав і свобод людини, зокрема це Президент України як Гарант додержання прав та свобод людини і громадянина, Конституційний Суд України, Верховна Рада України, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, підсистема судів загальної юрисдикції та спеціалізованих судів, прокуратура, адвокатура, інші правоохоронні органи України, місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування.

Окрім того, відповідно до Конституції України¹² громадяни можуть здійснювати дії, спрямовані на захист своїх прав і свобод, зокрема:

- кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань (ст. 27);
- об'єднуватися в політичні партії та громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод (ст. 37);
- з цією ж метою проводити збори, мітинги, походи і демонстрації (ст. 39);
- усі мають право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів (ст. 40);
- кожному гарантується право на захист в суді своїх прав і свобод та звернення з конституційною скаргою до Конституційного Суду України (ст. 55);
- кожен має право звертатися за захистом своїх прав до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини (ст. 55);

¹⁰ Конституція України: Закон від 28 черв. 1996 р. №254к/96-ВР. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

¹¹ Конституція України: Закон від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

¹² Конституція України: Закон від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

– звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна (ст. 55).

Правова обізнаність громадян України щодо механізмів захисту своїх прав не тільки на національному рівні, а й міжнародному підтверджується використанням гарантованого Основним Законом правом звертатися за захистом своїх порушених прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, зокрема до Європейського Суду з прав людини.

Окреслюючи наявні на сьогодні проблеми реалізації та захисту прав людини і громадянина в Україні, варто вказати на низький рівень правової культури і правової свідомості переважної частини населення, а також дотримання законності й правопорядку, беззастережної відповідальності кожного перед собою й оточуючими за процес і результати своєї діяльності; відсутність чіткого контролю за діяльністю всіх органів державної влади; високий рівень корупції в державі тощо.

З огляду на викладене вище доходимо висновку, що права та свободи будь-якої людини, гарантовані цілою низкою міжнародно-правових актів, знайшли своє закріплення в Конституції України. Ухваливши Конституцію, держава Україна визнала і взяла під свій захист невід’ємні, невідчужувані права людини, які має однаковою мірою захищати. Неприпустимим є нехтування одними правами задля реалізації інших. Забезпечення прав і свобод людини і громадянина передбачає дотримання основного конституційного принципу – верховенства права.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи, зазначимо, що права та свободи будь-якої людини гарантуються цілою низкою міжнародно-правових актів, вони знайшли своє закріплення в Конституції України. Права людини є невід’ємною складовою демократії та правової держави, а конституційний захист цих прав є важливою умовою для забезпечення свободи, справедливості та розвитку суспільства. Конституційний захист прав людини є важливим елементом законодавства багатьох країн і має міжнародне значення. Він забезпечує свободу, справедливість і рівність всіх людей та сприяє збереженню демократичних принципів і правової держави.

Конституційні гарантії прав людини допомагають забезпечити дотримання цих прав і захист від порушень. Реалізація конституційно закріплених прав і свобод людини в Україні можлива через соціально-правовий механізм дотримання прав і свобод людини, тобто розробку відповідних засобів і чинників, котрі забезпечать необхідні умови для поваги до всіх основних прав і свобод людини, які є похідними від її гідності.

Конституційні гарантії є основою для побудови справедливого суспільства, в якому кожна людина має право на повагу, свободу і рівні можливості та мають за мету захищати основні права і свободи громадян від

будь-якого незаконного обмеження чи порушення. Вони створюють систему правових норм і принципів, що визнають недоторканність людини, її право на гідність та свободу самовираження. Ці гарантії не тільки стимулюють індивідуальний розвиток кожного громадянина, але й формують основу для побудови справедливого та гуманного суспільства.

Забезпечення конституційно-правових гарантій конституційних прав і свобод людини і громадянина вимагає поєднання різноманітних заходів на рівні законодавства, діяльності владних структур й самоорганізації громадян. Важливо забезпечувати реальну можливість людині захистити свої права і свободи шляхом доступу до суду та інших правозахисних механізмів.

АНОТАЦІЯ

Конституційні гарантії прав і свобод людини і громадянина є однією з найважливіших складових будь-якої демократичної та правової системи. Конституція України встановлює широкий спектр прав і свобод, включаючи права на життя, свободу слова, думки, релігійну свободу, право на справедливий судовий захист, право на освіту та інші. Вони гарантують, що кожна людина, незалежно від свого статусу, походження, раси чи віросповідання, має рівні можливості та захист своїх прав.

Конституційно-правові гарантії можуть бути забезпечені шляхом створення відповідних правових механізмів, які мають на меті захистити конституційні права та свободи громадян. Це дає громадянам можливість вільно використовувати свої права та свободи, а також захищати їх від можливих порушень. Ефективність конституційно-правових гарантій передбачає створення реальних умов для їх реалізації, що включає в себе не тільки законодавчі зміни, але й соціальні та культурні зміни, які сприяють розвитку свідомості про права та свободи людини.

Проблемами реалізації та захисту прав людини і громадянина в Україні є низький рівень правової культури і правової свідомості переважної частини населення, а також дотримання законності й правопорядку, беззастережної відповідальності кожного перед собою та оточуючими за процес і результати своєї діяльності; відсутність чіткого контролю за діяльністю всіх органів державної влади; високий рівень корупції в державі тощо.

Література:

1. Загальна декларація прав людини від 10 груд. 1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
2. Конституція України: Закон від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
3. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 груд. 1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text
4. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16 груд. 1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text

5. Основні права людини. URL: https://dnipr.kyivcity.gov.ua/files/osn_prava_ludini.pdf

6. Права людини в діяльності поліції: практ. посіб. *Фонд ім. Фрідріха Ебберта. НАВС*. Серпень, 2016. URL: <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/12804.pdf>.

7. Про Національну стратегію у сфері прав людини: Указ Президента України від 24 берез. 2021 р. № 119/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/119/2021#Text>

8. Шаравара І. Правова свідомість та правова культура в Україні: проблеми їх формування. *Jurnalul juridic național: teorie și practică*. 2015. С. 9–12. URL: http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2015/3/part_1/2.pdf

Information about the author:

Melnyk Vladyslav Ihorovych,

Candidate of Legal Sciences,

Lecturer at the Department of Fire Prevention and Life Safety

Institute of Public Administration and Research in Civil Protection

21, Vyshhorodska str. Kyiv, 04074, Ukraine